

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О ОДРЕДБИ *РАЗГОВЕТНО* И ПОВОДОМ ЊЕ

Овај рад начиње једну досад запостављану тему: конфронтирање нашег данашњег са некадашњим, Вуковим, вокабуларом глаголских одредби. У жижи пажње је разлика у некадашњој и садашњој примени регулативних принципа повезивања прилога *разговетно* са глаголима комуникативних радњи, као и чињеница да сагледано стање ствари у том погледу недвосмислено потврђује умесност разврставања прилога са функцијом предикатске одредбе на два посебна семантичко-синтаксичка типа: на тоталне и на парцијалне модификаторе датог глаголског значења.

Кључне речи и изрази: глаголи комуникативних радњи, тотална прилошка детерминација, парцијална прилошка детерминација, *разговетно* данас, *разговетно* у Вуковом језику, *чијко* данас, *чијко* у Вуковом језику, релевантност социјално-културних прилика.

Разговетно је назив својства податности правилној интерпретацији. за радње говорења, писања и читања, које људи предузимају зато да би обезбедили међусобно споразумевање, битно је да буду остварене са тим својством будући да његов изостанак оштећује комуникацију.

На когнитивном плану ове комуникативне активности опстоје као сложене појмовне јединице. У сваку од тих јединица уграђене су две једнако битне спознајне димензије — с једне стране појам о материјализовању одговарајућих изговорних / писаних знакова у служби преношења информационих датости, а с друге стране појам о тим датостима као таквима.

Чим је поступак материјализације неадекватно остварен, аутоматски се успешност информационог поступка доводи у питање, док обрнуто не стоји — изговарање / писање може у датом случају бити сасвим како ваља, а да ипак не буде потпуно разумљиво шта се у ствари говорним / писаним чином желело постићи зато што је давалац саопштења то саопштење непрецизно устројио.

При исказивању комуникативних радњи могуће је да примењени саопштајни захват не покрије собом обе, већ само једну од двеју конститутивних спознајних компоненти њиховог појмовног потенцијала, а коју — то открива одговарајућа прилошка одредба својим присуством уз дати глагол. Тако, рецимо, синтагма *гласно рећи* (*Пера је њо гласно рекао* и сл.) у непосредну менталну визуру поставља само одређени вид материјализовања именоване акције, а синтагма *збркано рећи* (*Пера је њо збркано рекао* и сл.) само њену неадекватност у обављању информативне службе.

У свом раду Ивић 1998, пошто сам претходно подсетила на чињеницу да је још својевремено амерички лингвиста James McCawley (в. McCawley 1973) заинтересовао лингвистичку јавност својом опаском о томе како се глагол *to lend* != *џоајмити*! удружује с временском одредбом која детерминише само једну од конститутивних компоненти његовог лексичког значења, тј. с податком 'привремено се налазити у нечијем поседу' (уп. *Позајмио ми је свој бицикл до уџорника*), настојала сам да што јасније укажем на потребу за тим да се, не само у теоријским истраживањима већ и при конкретном граматичком проучавању појединих језика, доследно води рачуна и о следећој околности: прилошке речи и синтагме, с погледом на свој детерминациони обухват, понашају се као одредбе или комплетног или парцијалног типа. Разматрање детерминативне улоге прилога *разговешно* не само да учвршћује уверење у оправданост оваквог појмовно-терминолошког разврставања, већ и упозорава на умесност тога да се оно ревносно примењује не само при анализи временских, већ и начинских одредби глаголских радњи.

Међу представницима глагола са значењем комуникативних активности постоје лексеме које нису, и лексеме које јесу семантизоване са хијерархизацијом по значају поменутих двеју основних спознајних компоненти својственог им појмовног садржаја. Први случај егземплификује собом глаголска лексема *говорити*, а други глаголска лексема *йричаџи*, чему је најдиректнији доказ њихова комбинабилност, односно некомбинабилност, с одређеним семантичким типом прилога: каже се *говори ињтересанџно а* и *йрича ињтересанџно*, али само *говори йромукло*, никако и **йрича йромукло*; код *йричаџи* је, очигледно, спознајна компонента информисања превагнула по значају над спознајном компонентом гласовне материјализације.

И овим поводом једно начелно упозорење:

Да би лексиколози и лексикографи на прави начин проникнули у примењене принципе лексичког семантизовања глаголских речи у неком датом језику, неопходно је те речи минуциозно тестирати с по-

гледом на њихово прихватање / неприхватање појединих значењских типова адвербијалног детерминатора.

Што се одредбе *разговейно/неразговейно* тиче, она у савременом стандардном српском функционише као прилог са службом обележавања оног слухом перципираног инхерентног својства материјализације комуникативне радње које њу, својом оствареношћу/неоствареношћу, чини/не чини податном правилној интерпретацији (уп. *Овог љуџа говорио је разговейно, Мрмљао је нешћо неразговейно* и сл.). Уколико се, међутим, не ради о слушној, већ о визуелној перцепцији, уместо израза *разговейно* и *неразговейно* појавиће се изрази *чићко* и *нечићко* (уп. *Чићко се љоћћишии, молим те!*, *Ово је нечићко написано, он љо неће моћи љрочћићћи* и сл.). Деси ли се, пак, да је само информациона спознајна димензија непосредно фокусирана, говорни представник стандардног језика определиће се, по правилу, за детерминаторске речи *јасно/нејасно* (уп. *Том љриликом јасно нам је речено: уколико се љога љройиса не будетће држали, бићетће кажњени, Нејасно се изразио, ља сад и даље не знамо на чему смо* и сл.)

Овакав избор прилошких лексема није идентичан с оним за који се, током XIX, па унеколико и у првим деценијама XX века, већина Срба опредељивала пишући вуковским језиком.

У тим далеким временима било је, пре свега, сасвим прихватљиво не обележавати посебно разлику између слушног и визуелног начина регистровања својства 'податан/неподатан правилној интерпретацији'. Другим речима, израз *разговейно* је био на свом месту и у оним приликама у којима ми данас, придржавајући се стандардних правила изражавања, посежемо за одредбом *чићко*.¹ Ево, рецимо, једног карактеристичног примера из Вуковог језика: „Истина је да је овај одговор написан доста ситно и неразговјетно, али уредник Б.Н. ту руку врло добро познаје и моћи ће ласно читати“ (в. РСАНУ, под одредницом *неразговейно*). Вук је, уосталом, у свом *Српском рјечнику* био врло експлицитан — објашњење „*deutlich, nicht untereinander, distinctus*“, које је дао уз одредницу *разговјетан*, он је егземплификовао изјавом: „разговјетно говори, пише“. Осим тога, тада је израз *разговейан* био и прикладна детерминативна ознака јасности, разумљивости саопштеног. „Прочита ову књигу која је, поред све озбиљ-

¹ У појединим народним говорима, међутим, и дан данас је „на снази“ тај архаичнији принцип некористићења посебног детерминатора онда кад је посредни визуелни увид у дато стање ствари. У РСАНУ, на пример, наведени су, под одговарајућим одредницама, следећи искази преузети из љештанског говора: „Рукопис му је неразговјетан, тешко се може прочитати“, „Пише неразговјетно“.

ности предмета о коме говори, написана тако разговетно“ вели, у једном свом тексту, Милан Ђ. Милићевић (тај пример је преузет из још непубликоване речничке грађе Института за српски језик САНУ). Све што је досад о одредби *разговетно* речено тицало се њеног коришћења уз глаголе комуникативних радњи. Постоје, међутим, непобитне потврде и о томе да су људи употребљавали придевске и прилошке детерминаторе те лексичке оформљености и шире, тј. и онда када се о таквим глаголима није радило, али је постојала потреба за тим да се у жижу пажње постави обавештење о доступности разумевању. „Боље се у такову (опасност) сад у почетку упустити док је ствар разговетна него кад се она замрси“ изјављује, на пример, Илија Гарашанин у свом писму Јовану Мариновићу (в. РСАНУ, под одредницом *замрсити*), док Стојан Новаковић, у својој „Посланици Академији наука филозофских“ каже овако: „Тим је разговетно да је Ђ. Даничић из свога речника искључио све што је у наше дане књижевност привредила за језик“ (Глас СКА 1888, стр. 26).

Иако се изразом *јасно* нису издашно користили, Вук и његови савременици имали су га у свом вокабулару и везивали за њега оно значење које ми данас придајемо изразима *јачно*, *јрецизно*. Тако, на пример, године 1813. Карађорђе упућује допис са оваквом садржином: „...Вама дајемо на знање да ту Прокламацију јасно пред народом читате, и шта ће ко одговорити да ми одмах јавите“ (Карађорђе III, стр. 1272), а Вук 1823. изјављује ово: „Прем да има доста људи који знају много пјесама, али је опет тешко наћи човека који зна пјесме лијепо и јасно“ (Вук, Нар. пј. I, стр. 537).

То што се релативно касно лексема *чијко* уврстила у вокабулар вуковског српског језика налази своје објашњење у социјално-културним околностима под којима је опстојао народ Србије током историјског раздобља обележеног животом и деловањем Вука Караџића. Огромна већина тога народа била је тада, из објективних разлога, неписмена; па како онда очекивати, у таквој средини, неко рано шире усвајање баш те лексеме?! Да су се, међутим, ипак, већ у XIX веку, па макар и поретко, људи служили изразом *чијко*, сведоче примери као што је следећи, који је преузет из *Просветног гласника* XIII, Београд 1892, стр. 12 (наводи га РСАНУ, под одредницом *нечијкосиј*); „Често се господа труде да пишу ружно и нечитко, ма да би могли писати лепо и читко... Нечиткост је узвишенија“. А сад, кад смо већ споменули релевантну улогу социјално-културних прилика у регулисању садржине вокабулара једног народа, да се мало замислимо над даљом судбином нашег *чијко*: као и већина човечанства, и ми живимо данас у ери компјутера; ако се у будућности, као што из перспективе дана-

шпице изгледа, буде само по изузетку руком писало, неће ли тај наш израз, а и сви други њему слични широм света, у догледно време „пасти у заборав“?

Иначе, што се тиче односа између принципа коршћења речи *разговейно* у Вуковој и овој нашој данашњој епоси, он одсликава онакав след догађања какав се и могао предвидети: прво је примењиван принцип својеврсне семантичке разуђености, који је осигуравао велику ширину употребе тој речи, а потом је превагнуо други принцип, који је њој ту ширину знатно сузио. Такво је сужавање у складу са законима културног и интелектуалног израстања сваке дате средине — с повишењем њене интелектуализованости неминовно се повишава и потреба за попуњавањем наслеђеног вокабулара лексемама које ће, на одговарајући начин, обелодањивати сваку накнадно освојену тананију појмовну изнијансираност.

На нашим стручњацима за историју језика остаје да, пратећи на бројним текстовима развојни ход српског културног изражавања, што прецизније осветле како епоху коегзистенције израза *разговейно* и његових лексичких конкурената у идентичним доменима семантичко-синтаксичке употребе, тако и оне године у којима се та коегзистенција коначно завршила² фактом уврштавања конкурентних лексичких средстава у изражајни фонд сваког аутентичног представника српског језичког стандарда.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Вук, Нар. пј. I: Вук Стеф. Караџић, *Српске народне њјесме I*, Београд 1976.
- Вук, Српски Рјечник: *Српски рјечник (1852). Сабрана дела Вука Караџића* књ. XI, Београд 1986.
- Глас СКА 1888: Неговање језика српског. Посланица Академији наука философских од Стојана Новаковића, *Глас СКА*, Београд 1888, 5–87.
- Ивић 1998: Милка Ивић, О прилошкој детерминацији глаголског предиката, *Јужнословенски филолог LIV*, 1–14.
- Jakobson 1958: Roman Jakobson, Typological Studies and Their Contribution to Historical Comparative Linguistics, *Proceedings of the VII International Congress of Linguists 1957, Oslo 1958*, 17–25.
- Карађорђе III: Велибор Берко Савић, *Карађорђе. Документи III; 1813–1817*, Горњи Милановац 1988.

---

² Да таквих привремених коегзистенција старих и нових језичких решења бива и иначе током развојних процеса, одавно се зна у језичкој науци. Корисно је подсетити се: још крајем педесетих година прошлог века, у својим теоријским разматрањима типолошке проблематике, управо поводом поменутих феномена, Роман Јакобсон је почео оперисати појмом о динамичним збивањима у језичкој синхронији (в. Jakobson 1958).

McCawley 1973: James D. McCawley, Syntactic and logical arguments for semantic structures, *Three Dimensions of Linguistic Theory*, Osamu Fujimura, editor, Tokyo 1973, 259–376.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, изд. САНУ, Београд.

Summary

Milka Ivić

ON THE MODIFIER *RAZGOVETNO*

A problem not previously considered is whether the actual Standard Serbian vocabulary of manner adverbs coincides with the one attested in Vuk Karadžić' times. Pointing to some relevant facts concerning the co-occurrence of the speech act verbs with the manner modifier *razgovetno*, this paper not only delineates the differences in the expression of such a manner modification between the earlier stages of Standard Serbian and the contemporary language, but also provides a novel argument for the validity of the author's claim (published in one of her previous articles) that it is theoretically as well as pragmatically important to distinguish between the *partial* and the *total* types of predicate modifiers.